

Tartu vanematest hoonetest leitud 18.–19. sajandi tapeetide konserveerimisest. Pompei stiilis tapeedi konserveerimisest OÜs Mandragora

Ene Sarap

Eellugu

12. märtsil 1986. aastal saatis Tartu linnaametnik Arvo Sakarias Tartu Riikliku Ülikooli rektorile Arnold Koobile lühikese kirja, kus ta tellis TRÜ raamatukogu restaureerimisosakonnast «erilise tähtsusega tapeetide» restaureerimise. Selleks tähendusrikkaks tapeediks oli Lai t 24 hoonest pärit Pompei stiilis tapeet. Ülikooli raamatukogu restaureerimisosakonnas polnud keegi varem tapeete restaureerinud, aga tollaegne raamatukogu direktor Laine Peep arvas, et noored restauraatorid võiksid areneda ja proovida kätt uute materjalidega. Plaan oli nii kindel, et mind saadeti tapeedifragmentidega Vilniuse restaureerimiskeskusesse uusi teadmisi omandama. Nii need tapeedid minu kappi tulidki, aga kuna rahastamist ei järgnenud, siis jäid need sinna 27 aastaks seisma.

Selle aja jooksul muutus palju: ehitati uus ülikooli raamatukogu hoone, toimus suur kolimine ühest majast teise, vahetus isegi ühiskondlik formatsioon. Kuid muutumatuks jäi minu kapi sisu, seal tolmasid endiselt kahtlased ehitusprahised rullid, mis tekitasid ülemustes õigustatud pahameelt ja soovi need silmapilk minema visata.

Lai t 24 tapeetide konserveerimine

Suuremõotmeline Pompei stiilis käsitsi maalitud tapeedi fragment pärineb linna ühest vanimast hoonest Lai t 24 (tahvel 43). Maja ehitas 1725. aastal Nõo pastor Johann Arens Arensite krundile. Samas hoones on hiljem elanud Tartu ülikooli kunstiõpetaja ja graafik Woldemar Friedrich Krüger (1808–1894). Rännuhimuline mees reisis palju Itaalias, Hollandis jm. Aastatel 1830–1835 täiendas ta ennast Saksamaal Münchenis, kus tundis huvi mitmete

JOONIS 1. Tartu Linnamuseumi koguhoidjad Aime Kärner ja Teesi Kivivare tutvuvad OÜs Mandragora restaureerimist vajava Pompei stiilis tapeediga. Foto: Ene Sarap.

kunstitehnikate vastu. Tartusse naasnud, asutas ta litograafiatöökoha, mille müüs 1839. aastal Tartus tegutsenud maalikunstnikule ja litograafile Georg Friedrich Schlaterile (1804–1870).

Täpsed andmed puuduvad, aga võib oletada, et Mandragoras konserveeritud tapeet on valmistatud Krügeri enda töökojas. Oleme kokkuleppeliselt nimetanud selle suure fragmendi Pompei tapeediks, kuna autor on kasutanud antiigist inspireeritud motiive. Tapeedi kujundust on mõjutanud 18. sajandi keskpaigas alanud muistse Pompei väljakaevamiste käigus leitud seinamaalingud. Pompei maalingud olid Euroopa interjööride, sh Tartu ülikooli kunstimuuseumi näitusesaalide (1868) ja Pistohlkorside aadlielamu (1790) ehk praeguse Tartu Linnamuseumi seinamaalingute populaarseks inspiratsiooniallikaks. Lisaks võis Krügerit innustada tema reis Itaaliasse. Tapeedil on kasutatud Pompei stiilile iseloomulikke tahvliteks jaotatud kompositsiooni ning erksat punast, musta, kollast, rohelist ja valget kriidivärvi.

Tapeet jõudis konservaatorite kätte ehitusprahiga kaetud suure rullina: objekti mõõdud on 143 × 160 cm. Tapeedil leidus hulgaliselt lubja ja valge värvi plekke, tolmu ja määrdumust. Paber oli tugevasti deformeerunud, esines teravaid murdejooni, rebendeid. Värv oli tol mav ja pudenev ning nõudis algusest

JÕONIS 2. Konservator Dagmar Mähar ennistatud tapeedifragmendi kohal. Foto: Ene Sarap.

peale väga ettevaatlikku käsitsemist. Tapeet puhastati nii kuivalt kui niiskelt, parandati ja dubleeriti linasele kangale.

Sageli säilitatakse suureformaadilisi objekte pärast restaureerimist või konserveerimist rullituna suure diameetriga papist silindrile. Kõnealuse tapeedifragmendi säilitajale seda varianti ei soovitatud, kuna paks ja jäik aluspaber võib igakordsel rullimisel põhjustada värvide murenemist ja pudenemist. Eelnevast lähtudes kinnitati tapeet puidust raamile, mis vähendab objekti käsitsemisel ja transportimisel tekkivate kahjustuste hulka.

Restaureerimistöö käigus selgus, et Pompei stiilis tapeedi all oli teine, samuti väga ilus tapeet. Mandragora konservatoritel õnnestus hästi kaks tapeeti teineteisest eraldada. Nüüdseks on ka alumine tapeet konserveeritud ja Tartu Linnamuuseumis hoiul (tahvel 44). Pompei stiilis tapeedi all olnud tapeet pärineb n-ö paanieelsest perioodist. Pikematele paberipaanidele hakati tapeeti trükkima alles 1830. aastatel. Tapeet koosneb üksikutest kokku liimitud kalsupaberilehtedest suurusega $46,3 \times 43,5$ cm. Tegemist on 19. sajandi alguse tapeediga. Selle kõrgreljeef- ehk plokitrükis teostatud muster on kujundatud väga kaunites toonides: kasutatud on beeži, helesinist ja valget. Helesinise ja valgega trükitud taimornament põimub beežiga trükitud geomeetrilise muustriga.

Kuna tapeedifragmendi pinnas on suured kaod, võib arvata, et see sai kannatada seinalt eemaldamisel. Tapeedi trükikülg oli tugevalt määrdunud, krohvipurune ja kaetud putukaekskrementidega. Tagumiselt küljelt tuli eemaldada ühtlane kiht tolmu ja nõge. Suur osa tapeedist oli kaetud «pitsilise» putukakahjustusega. Pärast tapeedi puhastamist tasandati deformatsioonid ning parandati rebendid ja puuduvad osad. Kuna tapeedi aluspaber on suhteliselt elastne ja trükivärvid stabiilsed, võib seda säilitada ka kokkurullituna.

Peale Lai t 24 tapeetide konserveeriti aastatel 2013–2014 Mandragoras ka Jaani t 4 ja Lutsu t 8 hoonest pärinevad tapeedifragmendid (tahvlid 45–53). Fragmentide hoiustamiseks valmistati säilituskarp või -kataloog, mis asub Tartu Linnamuuseumis. Kuna Eestis tapeedifragmentide säilitamiseks ühtset standardit pole, tundus säilituskarbi kasutamine parim võimalik lahendus.

Tartu ajaloolistest tapeetidest on säilinud ka 18. sajandi esimesel poolel ehitatud käsitöölise elamust, Uppsala majana tuntud Jaani t 7, ning Hugo Treffneri gümnaasiumi kompleksi kuuluvast nn Kuramaa printsessi majast Jaani ja Lüübeki tänava nurgal päästetud tapeedifragmendid, mis konserveeriti 1990. aastatel seoses mõlema hoone restaureerimistöödega. Tapeedifragmendid asuvad OÜ ARC Projekt valduses. Eelmainitud hoonete 1990. aastatel tehtud restaureerimistööde käigus päästis tuntud Tartu arhitekt Uudo Tiirmaa tänu oma tähelepanelikkusele korraliku kollektsiooni jagu erinevate tapeetide fragmente. Paaril korral oli käesoleva artikli autor temaga kaasas ja sai hindamatuid kogemusi mõistmaks tapeetide tähtsust meie kultuuris.

Mida teha ajalooliste tapeedifragmentidega?

Ajalooliste tapeetide, enamasti tapeedifragmentide leidmise ja säilimise seisukohalt on määrav, et informatsioon väärtusliku leiu kohta jõuaks selle valdkonnaga tegeleva või leitud materjali tähtsusest teadliku spetsialistini. Pahatihti jõuab asjatundja või huviline ehitusplatsile alles siis, kui ehitajate töö on juba täies hoos. Võib juhtuda sedagi, et tolmu ja ehitusprahi vahelt leitakse võõrale silmale täiesti tarbetuna tunduvaid paberitükke, mis lähemal vaatlusel on aga ajalooliste tapeetide fragmendid.

Tapeedifragmentide korjamisest on kasu, kui säilib informatsioon kogutud materjali ja hoone kohta, kus see asus. Oluline on uurida hoone ajalugu, teada ruumide asetust ja kirjeldada leitud tapeedi paiknemist seinal. Sama tähtis on tapeedi, selle värvide ja kasutatud tehnika kirjeldus. Enamasti on erinevaid tapeete aja jooksul kogunenud seinale mitu kihti. Materjali oskusliku käsitse-

JONIS 3. OÜ Mandragora konserveerimislabor. Paremalt vasakule: artikli autor, konservator ja OÜ Mandragora juht Ene Sarap ning Dagmar Mähar. Foto: Reet Sonn.

mise korral õnnestub kogu ajalooline ladestus korraga kätte saada. Ideaalset töökäiku järgides on järgmine etapp nende fragmentide konserveerimine ja hoiustamine.

Muinsuskaitsealuste hoonete konserveerimis-restaureerimistöid või remonti tehakse üha sagedamini omaniku ja muinsuskaitse spetsialistide koostööna, mis tähendab ka paremat võimalust saada enam teada neis hoonetes olnud tapeetidest. Mis toimub aga teistes hoonetes? Peab tõdema, et üha sagedamini on ka tavakodanikud, eriti mõisate omanikud, hakanud väärtustama vanu tapeete, mis remondi käigus silma jäävad. Üha sagedamini tullakse nõu küsima, kui on leitud midagi huvitavat. Sageli seisab inimene dilemma ees: nii ilus tapeet – aga me soovime ikkagi nüüdisaegset remonti teha! Konservator ei saa sellises olukorras kedagi käskida ega keelata, küll aga juhtida inimeste tähelepanu sellele, et ka tapeet võib olla säilitamist vääriiv hinnaline ajaloolise interjööri osa.

Mandragora sagedasemad nõuanded on olnud järgmised:

1. Kui vähegi võimalik, tuleks vana tapeet võimalikult suure pinnana selle algsel kohal säilitada. See on kahtlemata parim valik, kuna tagab tapeedi

säilimise ruumi osana. Sel juhul ei pea tapeeti seinalt eemaldama. Vajaduse korral saab ka seinal olevat tapeeti restaureerida.

2. Jätta seinal siseviimistlusse avaus või aknake, kust paistab vana tapeet.
3. Seinalt eemaldatud ja konserveeritud tapeedifragment raamida ja eksponeerida efektse kunstitöona.
4. Vana eeskujul tellida ajaloolise tapeedi rekonstruktsioon.

Tapeetidel on oluline osa interjööri ajaloos. Need on osa meie kultuurist, tarbekunstist ja ajaloost. Vanadel tapeetidel on samasugune väärtus kui antiikmööblil ja muudel tarbekunsti vormidel. Ajalooliste tapeedifragmentide konserveerimine-restaureerimine oli Mandragora konservatoritele huvitav väljakutse. Kirjeldatud tapeedifragmendid on leidnud kodu Tartu Linnamuuseumi külalislahkes majas ja kõigil tõsistel huvilistel on võimalik nendega tutvuda.

Conservation of 18th- and 19th-century wallpapers found in the older buildings of Tartu. Conservation of Pompeiian-style wallpaper at Mandragora OÜ

Summary

In the mid-1980s, restoration work was carried out in one of the oldest buildings of Tartu, a wooden dwelling at 24 Lai Street, which dates back to the first half of the 18th century. In the course of the restoration a fragment of a Pompeiian-style wallpaper was detected. The wallpaper fragment was taken for restoration to the restoration department of the University of Tartu Library, yet due to lack of means it was left there, unattended, for 27 years. The wallpaper had probably been made in the workshop owned by Woldemar Friedrich Krüger, Tartu University art teacher and graphic artist, who lived in the house in the 19th century. The pattern of the wallpaper is inspired by the mural paintings found during the excavations at Pompeii. Mandragora OÜ started the conservation and restoration process of the wallpaper fragment in 2013. It was cleansed, mended, and duplicated on a piece of linen fabric. In the course of the conservation process another, older wallpaper was discovered beneath it, which could date back to the first half of the 19th century.

When historical wallpapers (mostly wallpaper fragments) are found and preserved, it is often decisive to pass on information about the valuable find to a person engaged in this sphere or aware of the importance of the discovered material. There are several possibilities for preserving and exhibiting historical wallpapers, and conservators can give professional advice about it. Wallpapers play an essential role in the history of culture and applied art. The conservation and restoration of historical wallpapers posed an interesting challenge to the conservators of Mandragora OÜ. The described wallpaper fragments are currently preserved at the Tartu City Museum, where everyone interested in them can have a look.